

Leren van de Kameleon

Recreatie in dorpsvernieuwing en nieuwe dorpen

Dorpen vernieuwen zich vaak door zich te richten op recreanten van elders. Dat is niet nieuw. Uit die praktijkervaringen kunnen we leren wat de waarde is van recreatie. Positief, maar helaas ook negatief. Voor bewoners, maar vooral ook voor bezoekers. Met die lessen in het achterhoofd kan de functie recreatie in de discussie rond de metafoor 'nieuwe dorpen' bewuster worden benaderd.

BEA VAN GOLEN

Wij hebben in Nederland iets minder vrije tijd dan een paar jaar terug, maar besteden deze meer gevarieerd. Vrije uren lijken qua drukte en verplichtingen steeds meer op werkuren. Wandelen en fietsen zijn nog steeds favoriet, maar we wisselen ze af met bijvoorbeeld skaten, motorrijden of hardlopen. Naast deze routegebonden recreatievormen gaan we plaatsgebonden bijvoorbeeld shoppen, 'team builden' of een attractie beleven. We hebben verschillende voorkeuren en zijn bijvoorbeeld avontuurlijk, natuurgericht, sportief, leergierig of liever lui. Ieders voorkeuren verschillen niet alleen met die van anderen, we wisselen meerdere voorkeuren ook individueel af. Vaak zappen we zelfs op één dag tussen verschillende vormen van vrije tijdsbesteding. Daarbij zie je dat we als recreant gebruik maken van een mengsel van openlucht- en 'indoor'-voorzieningen of beboste en bebouwde omgevingen. Steeds meer vervagen de grenzen tussen recreatie, sport, 'leisure', toerisme en cultuur. Aan de files in de weekenden merken we dat bereikbaarheid van voorzieningen inmiddels belangrijker is dan nabijheid. We zijn bereid om in de minder uren vrije tijd die we hebben, meer te reizen naar de vrijetijdsbestemming van onze keuze op een bepaald moment. Ondernemers en terreinbeheerders springen steeds meer op dit gedrag in met clusters van voorzieningen, met voor elk wat wils of rond een thema.

Dit gevarieerde vrijetijdsgedrag brengt de nodige dilemma's met zich mee. Sommigen recreanten zoeken extreme

belevissen en een grote mensenmassa. Anderen willen juist stilte, weinig andere mensen, authenticiteit en open ruimte. De vraag is vooral wie je waarvoor de ruimte biedt in natuurlijke decors en het buitengebied. En hoe behoud je steeds schaarsere waarden zoals rust, stilte en duisternis? Een tweede dilemma is dat voor recreatie op afstand automobilititeit belangrijk is, terwijl voor recreatie rond de eigen woonplaats automobilititeit juist bedreigend is. Spoor- snel- en vaarwegen vormen barrières voor bijvoorbeeld wandelaars, fietsers, en skaters. Ze vergen oplossingen voor veilig en aantrekkelijk oversteken of zelfs omlegging van wegen. Ten derde bestaat er een dilemma tussen behoeften aan publieke en private ruimte, vooral in verstedelijkende gebieden. Veel mensen willen een eigen tuin, maar er is ook behoefte aan voldoende en bereikbaar gemeenschappelijk groen dicht bij huis. Groen wonen in het buitengebied kan een oplossing zijn. Voor recreanten is verder openstelling van

landgoederen, erven, weilanden en natuurgebieden zeer welkom. Dat verlaagt de recreatieve druk en vergroot de keus. Landgoedeigenaren, boeren en waterschappen hebben soms echter weerstand tegen openstelling. Ze zijn bang voor schade door recreanten. In natuurgebieden met een beschermingsregime, zoals de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) of de Europese vogel- en habitatrichtlijn is zelfs uit- of herplaatsing van campings of bungalowparken een item. Natuurbeheerders vinden dat de bedrijven teveel het gebied versnipperen, met alle gevolgen van dien voor diverse diersoorten, terwijl campinghouders juist willen uitbreiden om met grotere standplaatsen aan actuele klantwensen te voldoen. Naast de dilemma's zijn er paradoxale ontwikkelingen zichtbaar waarin eenvormige uitingen van onze 'global village', zoals overal een McDonald's, samen gaan met exploitatie van lokale verscheidenheid, zoals verkoop van streekproducten met een eigen traditie, smaak en naam.

Dorpsvernieuwing

Illustratief voor vooral de economische waarde van recreatie zijn dorpen die met een thema hun historische of anderszins waardevolle attracties, cultuurlandschap, winkels en uiterlijk profileren. Zo staat het Friese Terherne inmiddels bekend als Kameleondorp. De Kameleon is het bootje waarin de tweeling Sietske en Hielke in het dorp Lenten in de jaren vijftig allerlei avonturen beleefden. Hotze de Roos, auteur van de gelijknamige kinderboekenreeks, liet tijdens een bezoek aan Terherne eens vallen dat het er best leek op dat fictieve dorp. Bij al bestaande

Winnaar van de dorpsvernieuwingsprijs 2003 te Wijster. (Foto Stichting Recreatie)

waterrijke initiatieven in Terherne (een boulevard, een passantenhaven en een bungalowpark) kwamen rondvaarten en gebouwtjes uit die Kameleonverhalen. Een ondernemer begon vervolgens met jeugdactiviteiten op het eilandje de Terhernster Poelen en het plaatselijke café werd omgedoopt tot De Gouden Leeuw, zoals in Lenten. Zo ontstond eind jaren negentig een samenhangend geheel, dat een impuls vormde voor de lokale bedrijvigheid. Er zijn meer voorbeelden waar een heel dorp een thema omhelst. Boekenstad Bredevoort in de Achterhoek ontstond in 1993 naar voorbeeld van het Engelse boekendorp Hayon-Wye en het Belgische Redu.

Vestiging van een groot aantal antiquaren bracht de middenstand er weer op peil. Samen hebben ze inmiddels ook een boekzoekdienst. Er zijn verder een boekbindcentrum, streekdocumentatiecentrum, kunstgalerie, middeleeuws restaurant en regelmatig boekenmarkten.

Vaker zie je functiemenging op kleinere schaal van (water)recreatie met het agrarisch bedrijf, zoals poldersport in een boerenbedrijf in het Zuid-Hollandse Kamerik. Groepen recreanten komen er onder professionele activiteitenbegeleiding een soort tienkamp doen met activiteiten zoals tobbedansen in de sloot, een wedstrijdje koe melken, een vlot maken en zaklopen in de wei. Een andere verweving is recreatie met natuur- of landschapsbeheer zoals in het Groningse kerkdorp Kornhorn. Staatsbosbeheer richtte er samen met dorpsbewoners een aangrenzend natuurgebied in met wandelpaden voor recreanten, een natuurwerkschool voor scholieren en een ontmoetingsplek voor dorpelingen. Er liggen inmiddels plannen voor een multicultureel centrum dat niet alleen dienst kan doen als les-, ontmoetings- en ontvangstruimte, maar ook ruimte biedt aan dokter en apotheker, Internetgebruikers, verenigingen en cursisten. Dat is een duidelijke aanvulling van de sociale infrastructuur voor bewoners en bezoekers. De bovenstaande voorbeelden van de huidige praktijk van dorpsvernieuwing laten zien dat dorpsbewoners gebaat zijn bij de komst van bezoekers, vanwege effecten op werkgelegenheid en op behoud van cultureel erfgoed, landschappelijke identiteit en voorzieningen zoals de laatste dorpswinkel. In de discussies en ontwerpen rond de metafoer 'nieuwe

Kerst in Kornhorn. (Foto Stichting Recreatie)

dorpen', bedoeld om oplossingen te vinden voor de complexe plattelandsproblematiek, kunnen deze voorbeelden een bron van inspiratie zijn.

Keerzijde

Er zijn echter ook ongewenste neveneffecten. Dat geldt met name waar grote aantallen bezoekers tegelijkertijd vertoeven. Daar blijft uiteindelijk de kritische bezoeker weg. Niet voor niets staan de advertenties voor mooie plekken bol van de slogans dat het ver weg is van het massatoerisme. Voor bewoners is de keerzijde van veel bezoekers vooral overlast, in de vorm van files, verstoring van zondagsrust, gebrek aan privacy en achterblijvende rommel. Verder is er kans op seizoenswerkloosheid en aantasting van monumenten of landschap. Een ander voorbeeld zijn kustdorpen waar 's winters, als de Duitse tweede-huizenbezitters er niet zijn, hele straten 's avonds donker blijven. Dat voelt onveilig en de huizenprijzen stijgen door die buitenlandse belangstelling zo sterk dat voor veel plattelanders zelf de huizen onbetaalbaar worden.

Deze keerzijde laat zien dat een goede afweging nodig is tussen enerzijds behoud van identiteit en menselijke maat en anderzijds profilering van het dorpsdecor en rendabele uitbating. Het is wrang indien een dorp vol staat met trekpleisters voor bezoekers, maar geen basale voorzieningen meer heeft voor de bewoners, zoals een winkel, dorps-huis en aansluiting op het openbaar vervoer.

Een andere kanttekening is dat ontwikkeling van de recreatieve functie niet op elke locatie zomaar mogelijk is. De Wet op de Ruimtelijke Ordening, Wet op de

Openluchtrecreatie en de Wet Veehouderij en Stankhinder zijn gericht op bescherming van natuur, landschap en agrarische ondernemingen. Ze richten zich nog te weinig op het stimuleren van nieuwe, recreatief-toeristische initiatieven. Gemeenten benutten speelruimte niet voor vergunningverlening of vrijstelling aan ondernemers die iets willen beginnen met recreatie, uit angst voor aantasting van het landelijk gebied. Zo maken veel gemeenten geen gebruik van de mogelijkheid om kleinschalig kamperen op niet-agrarische percelen toe te staan of honoreren ze verzoeken van ondernemers niet voor een bestemmingswijziging van kleinschalig kampeerbedrijf naar regulier recreatiebedrijf (met meer dan vijftien standplaatsen). Soms ook is er te weinig kennis over beschikbaar instrumentarium, bijvoorbeeld voor vergunningverlening voor groepsaccommodaties of 'bed and breakfasts' op grond van een bouwbesluit of -verordening. In andere gevallen is het gewoonweg nog niet mogelijk om vergunningen te verlenen door strikt beperkende wettelijke regels. Stankzonerings beperkt toeristische activiteiten van niet-agrariërs. En bestemmingswijziging van een voormalig agrarisch bedrijf is vaak niet mogelijk omdat het daarmee een stankgevoelig object zou worden en de uitbreidingsmogelijkheden van omliggende agrarische bedrijven zou beperken. Gemeentebesturen zouden volgens een heldere visie op plattelandstoerisme de wet- en regelgeving ruimer moeten interpreteren en in bestemmingsplannen explicieter de mogelijkheden moeten beschrijven. Ook is duidelijkheid onder ondernemers nodig over beno-

digde vergunningen en geldende procedures. Nu de genoemde wetten juist alle wijzigen, zijn er waarschijnlijk echter ook kansen voor verruiming ten gunste van recreatieve bedrijven.

Doelbewust

De bovenstaande kanttekeningen laten zien dat het belangrijk is om vooraf, bij ontwikkeling van een (nieuw) dorp, scherp te hebben wat de impact en mogelijkheden van het aantrekken van recreanten zijn. Op welke recreanten wil de vernieuwing zich eigenlijk richten? 'Zittende' dorpsbewoners die een meer leefbare omgeving willen, nieuwe dorpingen die groen komen wonen of bezoekers uit de stedelijke omgeving in eigen land of het buitenland? Bewust zoeken naar de optimale inzet van recreatie is slim. Je kunt niet alles plannen en inschatten, maar bekijk wat er gaande is en kies daarna gericht welke ontwikkelingsrichting het dorp in kan slaan. Bedenk daarbij wat behouden moet blijven en wat mag veranderen, ook in sociale zin. Welke keuzes maak je voor het gehele dorp en de omgeving? Doel van nieuwe dorpen of dorpsvernieuwing kan ontwikkeling zijn. Denk aan toevoegingen waardoor jongeren blijven, nieuwelingen ruimte krijgen, ouderen met hulp langer zelfredzaam zijn, werklozen werk vinden en boeren neveninkomsten. Andere doelen kunnen liggen in behoud. Het gaat dan om het bewaren van dorpswaarden zoals rust en ruimte, sociale samenhang, veiligheid en gastvrijheid. Verder zijn er ruimtelijke doelen zoals landschappelijke inpassing van dorpsuitbreiding of zelfs kwaliteitsverbetering. De kunst is om, met de gegeven situatie

en keuzes in je achterhoofd, zodanig op de vluchtige en diverse recreatieve vraag in te spelen dat de inzet van de functie recreatie zowel rendabel als leefbaar is. Het zou helemaal mooi zijn indien de vernieuwing met recreatie zich zowel richt op de doelen van het nieuwe dorp als op oplossingen voor recreatiedruk. Recreatiegedrag veroorzaakt vooral druk in veelgebruikte recreatiegebieden nabij steden, maar ook in natuurgebieden en in te weinig met routes ontsloten landschappen. Wat kunnen nieuwe dorpen hieraan doen? Denk bijvoorbeeld aan inrichting van nieuwe dorpen met alternatieve vestigingslocaties voor campings en bungalowparken die zich uit gebieden met een natuurbeschermingsregime verplaatsen. Of een ander spoor: creëer met een nieuw dorp een aantrekkelijke rustplek voor bijvoorbeeld wandelaars, skaters of zeilers. Op een plek waar een netwerk van fijnmazige routes samenkomen, die het al bestaande regionale netwerk van paden en waters verbetert.

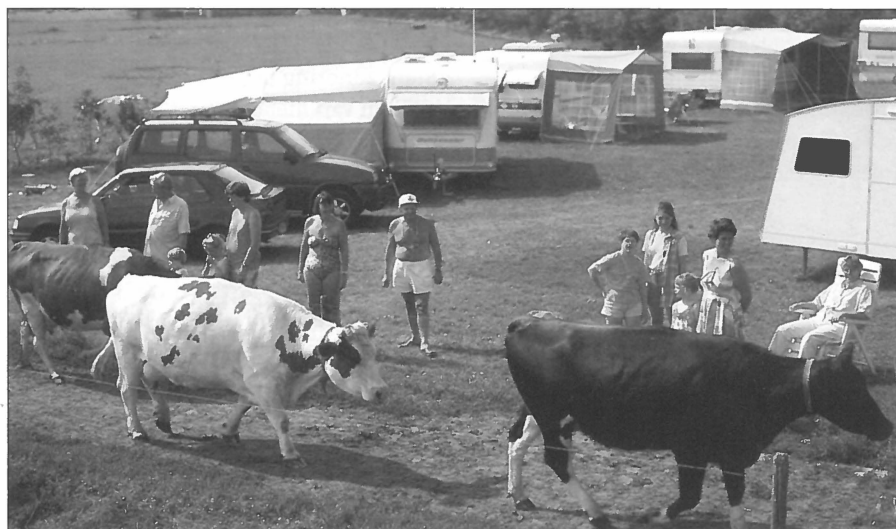
Belangrijk bij het uitwerken van ideeën op deze twee sporen is dat het interactief, bovenlokaal en intersectoraal gebeurt. Samenspraak met bewoners is ten eerste essentieel. Wat kan het gebied aan en wat willen de bewoners zelf? Samenwerking met andere gemeenten is ten tweede sterk. In het noorden bijvoorbeeld, werken negen gemeenten samen aan een toeristische impuls in Lauwersland. Ze beseffen dat voor behoud van sterke punten zoals rust en ruimte, goede spreiding van activiteiten en attracties belangrijk is. Samenhang van sectoren is ten derde van belang. In het zuiden, op Tholen,

ligt ook een keuze voor toeristische ontwikkeling van de regio met behoud van openheid. Daar pleit de milieufederatie voor een mix van agrarisch landschap, water, natuur en recreatie. Het idee is daar om de dijken, kreken en watergangen te verbreden, natuurlijk aantrekkelijk en toegankelijk te maken voor wandelaars, fietsers en kanoërs. En waar gebouwd wordt, vindt de federatie, zou tegelijkertijd steeds moeten worden geïnvesteerd in natuur en landschap. De les uit de praktijk van dorpsvernieuwing is dat, voor zowel bewoners als bezoekers, het dorpsdecor alleen aantrekkelijk blijft of wordt bij weloverwogen economisch gewin.

Bea van Golen is werkzaam als senior projectleider bij Kennis- en Innovatiecentrum Stichting Recreatie in Den Haag.

Literatuurselectie

- Berkers, R. & E. Tuunter (2002) Plattelandstoerisme en wet- en regelgeving. Den Haag: Stichting Recreatie KIC.
- Busser, P. & A. van Golen (2003) Balansboek rood-groen. Den Haag: Stichting Recreatie KIC.
- Busser, P., A. van Golen & M. Veer (2002) Verkenning van verblijfsrecreatie in de EHS, probleemanalyse en oplossingsrichtingen. Den Haag: Stichting Recreatie KIC.
- Golen, A. van & M. van Middelkoop (2002) Ruimte voor recreatie en vrije tijd. ROM maandblad voor ruimtelijke ontwikkeling 5, pp.16-21.
- Golen, A. van & E. Tuunter (2004) Leisure en ruimte, effecten en implicaties voor VROM Beleid. Den Haag: Stichting Recreatie KIC.
- Schmeink, H. (2003) Juryrapport Nederlandse Stichting Recreatie KIC nominatie Europese dorpsvernieuwingprijs 2004. Den Haag: Stichting Recreatie KIC.
- Schmeink, H., P. Welboren, E. van de Wiel, S. Witteveen (2000) Op het platteland heb je bewoners, naast agrariërs en recreanten, Perceptie van leefbaarheid binnen het ministerie van LNV. Den Haag: Stichting Recreatie KIC / Expertisecentrum LNV.

Kamperen bij de boer. (Foto InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster)